

Titel:	Følelser og sprog – den verbale manifestation af følelser i sproglig interaktion
Forfatter:	Thomas Wiben Jensen
Kilde:	<i>NyS – Nydanske Sprogstudier</i> 37, 2009, s. 34-60
Udgivet af:	NyS i samarbejde med Dansk Sprognævn
URL:	www.nys.dk

© NyS og artiklens forfatter

Betingelser for brug af denne artikel

Denne artikel er omfattet af ophavsretsloven, og der må citeres fra den. Følgende betingelser skal dog være opfyldt:

- Citatet skal være i overensstemmelse med „god skik“
- Der må kun citeres „i det omfang, som betinges af formålet“
- Ophavsmanden til teksten skal krediteres, og kilden skal angives, jf. ovenstående bibliografiske oplysninger.

Søgbarhed

Artiklerne i de ældre NyS-numre (NyS 1-36) er skannet og OCR-behandlet. OCR står for 'optical character recognition' og kan ved tegngenkendelse konvertere et billede til tekst. Dermed kan man søge i teksten. Imidlertid kan der opstå fejl i tegngenkendelsen, og når man søger på fx navne, skal man være forberedt på at søgningen ikke er 100 % pålidelig.

Følelser og sprog

– den verbale manifestation af følelser i sproglig interaktion

THOMAS WIBEN JENSEN

ITALESÆTTELSE AF FØLELSER

Selvom de fleste mennesker utvivlsomt har oplevet, at følelser ofte spiller en stor rolle i sproglig interaktion, er der lavet forbløffende få systematiske undersøgelser af, hvordan følelser bliver italesat og brugt pragmatisk i sproglig interaktion, og dette til trods for at studiet af følelser nærmest er eksploderet inden for de sidste 10-15 år. Grunden til denne manglende kobling mellem følelser og sprog er formentlig tosidet: På den ene side har såvel emotionspsykologiske som neurovidenskabelige studier fokuseret på følelser som et indre, oplevelsesmæssigt fænomen, der er biologisk og individuelt baseret. Herved bliver følelsernes rolle som et fælles, socialt fænomen, der bliver kommunikeret mellem mennesker, stærkt nedprioriteret. På den anden side har kommunikationsstudier analyseret følelser som et ikke-sprogligt fænomen, der er primært kropsligt baseret og derfor udtrykkes vha. nonverbale virkemidler snarere end gennem verbalsprog.

Jeg vil imidlertid i denne artikel argumentere for, at følelser faktisk kan analyseres som et verbalt fænomen¹ indlejret i sproglig interaktion, hvorfor artiklens primære sigte er at forsøge at operationalisere begrebet 'følelser', så det kan anvendes i et sprogbrugsanalytisk øjemed. Jeg vil illustrere og diskutere udfordringerne forbundet med en sådan operationalisering gennem forskellige analyseeksempler hentet fra min ph.d.-afhandling "Kognition i interaktion – den interaktionelle brug af hukommelse og følelser i parterapisamtaler" (Wiben Jensen 2008), hvor jeg introducerede en kombineret interaktionel, kognitiv tilgang til studiet af sproglig interaktion. For at indfange det komplekse forhold mellem følelser og sprog vil analyserne trække på indsigter fra både konstruktivistisk baserede retninger som diskurspsykologi og konversationsanalyse, kognitive sprogteorier og kognitions- og

emotionsforskning generelt.² Disse analyser vil derefter føre til en afsluttende diskussion af, hvilke spørgsmål og perspektiver et sådant empirisk og analytisk fokus rejser.

Inden analyserne vil jeg give en kort introduktion til studiet af følelser med særligt henblik på dets relation til forskellige teorier om sprog. Formålet med denne introduktion er ikke at give en udførlig historisk gennemgang af de filosofiske og psykologiske teorier om følelsernes ontologi og sprogets status, men i stedet kort at redegøre for den eksplosive udvikling af studier om emotioner og følelser, der, som antydnet indledningsvis, har fundet sted i de senere år. Denne voldsomme forskningsaktivitet har nemlig også fostret et skarpt skel mellem en biologisk over for en socialt orienteret erkendelsesinteresse, som er vigtig at have sig for øje, idet den har vanskeliggjort en mere pragmatisk tilgang til studiet af følelser som et fænomen, der forsøger at rumme begge dimensioner i sig. At skitsere muligheden for en sådan mere helhedsorienteret tilgang er netop ambitionen for denne artikel.

HVAD ER FØLELSER?

At forestille sig et liv uden følelser er mere eller mindre en umulighed, ligesom de fleste mennesker nok vil anerkende, at følelser er en af de vigtigste faktorer i deres tilværelse. Ikke desto mindre kan det være svært at definere præcist, hvad følelser egentlig er. Er følelser udelukkende drevet af impulser, eller kan de også være styret af mere rationelle overvejelser? Er de med andre ord et primært fysisk fænomen, eller rummer de også en abstrakt dimension? Vi kan blive røde i hovedet af skam, ophidselse eller vrede – altså en fysisk, kropslig reaktion. Men samtidig kan vi også have følelser af f.eks. skønhed og ro ved blot at tænke på noget smukt og behageligt, uden at disse oplevelser nødvendigvis manifesterer sig fysisk, ligesom vi kan opleve følelsen af samhørighed ved at tale med andre mennesker, uden at der er en fysisk kontakt. Det er således rimeligt at antage, at følelser er et tilstrækkeligt komplekst fænomen til, at det rummer både en fysisk, en mental samt en social og en abstrakt komponent, hvilket stort set alle teorier om følelser også kan blive enige om. Men herefter hører enigheden også op, for spørgsmålet er, hvor man skal lægge fokus.

DEN NEUROVIDENSKABELIGE UDFORSKNING AF FØLELSER

Den neurovidenskabelige forskning ser ikke overraskende følelser som et biologisk fænomen, hvorfor følelser inden for denne begrebsramme undersøges som et produkt af evolutionen. Det implicerer bl.a., at følelser er noget, vi i større eller mindre grad deler med andre dyrearter, og ydermere, at man kan skelne mellem forskellige slags dyrearter – f.eks. pattedyr over for krybdyr – bl.a. ud fra deres evne til at opleve og repræsentere forskellige typer af følelser.

I takt med udviklingen af nye og stadig mere avancerede skannings-teknikker inden for de sidste 10-15 år, hvoraf PET og fMRI er de mest udbredte,³ er det blevet muligt at studere hjernen, mens den arbejder. Det har bl.a. betydet, at man nu har en ret detaljeret viden om hjernens emotionssystem og følelsernes evolutionære grundlag, hvor de mest grundlæggende følelser antages at være afsky, frygt, glæde, overraskelse, sorg og vrede.⁴ I forbindelse med udviklingen af især neocortex⁵ er disse følelser i løbet af evolutionen blevet suppleret af mere komplekse følelser såsom skyld, skam, anger, jalousi, flovhed, hengivenhed, ømhed osv. En del af de komplekse følelser kan ses som underkategorier af de grundlæggende følelser, f.eks. kan glæde deles op i fryd, morskab, ekstase, lyksalighed og stolthed (Gade 1997: 342). De komplekse følelser kan ikke på samme måde som de grundlæggende siges at tjene et bestemt formål i en overlevelsesmæssig sammenhæng – som f.eks. den grundlæggende følelse frygt, der øger blodtilstrømningen til benene og derved gør det muligt at løbe hurtigere væk fra eventuelle farer, eller afsky, der eksempelvis får os til hurtigt at trække os tilbage fra fordærvet mad. Derimod forudsætter de komplekse følelser en vis form for selvfølelse forbundet med sociale relationer.

Traditionelt set er følelser imidlertid ikke blevet anskuet som et fænomen, der var velegnet til videnskabelig analyse. Helt tilbage fra antikken og frem til den moderne videnskabs fremkomst er følelser således blevet begrebsliggjort som ufornuftige og irrationelle størrelser, der direkte eller indirekte stred mod videnskabens rolle og selvopfattelse, der – i hvert fald ideelt set – var at udbrede fornuften, rationaliteten og den kritiske tanke. Denne skelnen har i løbet af historien gjort det til en rygmarvsantagelse, at følelser og kognition er to væsensforskellige ”åndsevner” (eng.: *faculties*), der ikke har noget med hinanden at gøre,

og at kognitive mekanismer som tænkning, sprog, beslutningstagning, logik osv. kan udforskes uden skelen til følelserne. I henhold til denne tradition er følelserne impulsive og ”dyriske”, fordi de er baseret i den materielle krop; fornuftige valg kræver derfor en rationel betvingelse af disse dyriske impulser.

Disse historiske og alment udbredte antagelser er der selvfølgelig sidenhen blevet sat spørgsmålstegn ved⁶, men det er først med neurovidenskabens fremkomst i 80’erne og 90’erne, at man med de nyeste skanningsteknikker håndfast kunne afvise dikotomien mellem følelser og kognition som værende uden empirisk belæg. En af foregangsmændene i denne neurovidenskabelige revolution har været den portugisisk-amerikanske neurolog Antonio Damasio, hvis eksperimenter bl.a. har vist, at ubevidste, emotionelle ”somatiske markører” arbejder sammen med kognitive mekanismer om at styre kompleks beslutningstagning, også for raske forsøgspersoner (Damasio 2001: 180-205). Den opsigtsvækkende pointe i Damasio’s studier – som også har gjort hans bøger til internationale bestsellere – er ikke kun, at følelser og kognition er tæt sammenvævede processer, men i forlængelse heraf også at såkaldt rationelle overvejelser og beslutninger ikke ville være mulige uden følelsernes input. Dette har bl.a. vist sig gennem kliniske studier af personer med svære hjerneskader, der populært sagt har resulteret i en manglende kontakt mellem hjernens emotionelle og kognitive centre. Disse personer har stadig en normal eller ligefrem høj IQ og er dygtige til at klare de abstrakte test, de får udstukket i laboratoriet, men de kan ikke klare de mest simple hverdagsopgaver, hvorfor såvel deres professionelle som personlige liv falder fra hinanden. Grunden hertil er, ifølge Damasio og hans kolleger, at disse personer ikke længere har kontakt til hjernens emotionelle system, der konstant bearbejder de sanseoplevelser, organismen bliver præsenteret for. Derfor mister alle oplevelser deres ”farve”, og i stedet fremstår de ensartede og ”grå”. Følelser er nemlig populært sagt hjernens værdisystem, der hele tiden tilskriver oplevelser kvalitet i negativ eller positiv retning, en kvalitet, der gør os i stand til at træffe ét valg frem for et andet. Det tragiske resultat for disse patienter er således, at de prøver at deducere sig frem til forskellige valgmuligheder, men i realiteten ikke længere kan træffe de mest enkle valg.

Som sagt er denne forskning næsten udelukkende fokuseret på følelser som et indre og individuelt fænomen, hvorfor det kun sjældent medtænkes, at følelser ud over at være individuelle oplevelser også kan forstås som sociale fænomener, hvilket er fokuspunktet for den konstruktivistiske behandling af følelser.

DET KONSTRUKTIVISTISKE OG INTERAKTIONELLE SYN PÅ FØLELSER

Mens en populariseret udgave af den neurovidenskabelige udforskning af menneskets følelsesliv har genereret stor opmærksomhed i offentligheden, har den konstruktivistisk baserede forskning inden for samme emne ikke påkaldt sig nogen særlig opmærksomhed uden for en forholdsvis snæver akademisk kreds. Dette har formodentlig at gøre med, at den konstruktivistiske tankegang ofte kræver en længere argumentation, og at den ikke på samme måde kan pege på konkrete ”resultater” eksempelvis i form af en udpegning af et bestemt område i hjernen, hvor en særlig type af følelser menes at være lokaliseret.

Indfaldsvinklen til at behandle følelser som først og fremmest et socialt fænomen er i stedet, at udløsningen og reguleringen af forskellige følelser i høj grad varierer i forhold til, hvilke sociale normer og konventioner der gør sig gældende, hvilket gør den daglige behandling af følelser til en vigtig del af socialiseringsprocessen. Pointen er, at vi gennem kulturen indlejrer et sæt af regler for passende vurderinger og udtryk af følelser. Regler, som styrer vores emotionelle adfærd i en given situation, og som vel at mærke varierer fra kultur til kultur. Derved kan følelser også defineres som socialt indlærte responser, der kan vises på forskellige måder, hvilket ifølge denne argumentation i sidste instans gør følelser til ”et produkt af kulturen” – og ikke biologien (Cornelius 1996: 150). Hvad der således i én kulturel kontekst kunne udløse en følelse af skam, eksempelvis at blive irettesat, kunne i en anden kulturel sammenhæng fremkalde en følelse af vrede, hvis irettesættelsen i forhold til de gældende konventioner og følelsesmæssige standarder forekom uretfærdig. Derfor argumenterer tilhængere af den konstruktivistiske tilgang for, at det er den kulturelle og historiske kontekst, der determinerer den følelsesmæssige oplevelse og adfærd.

Et sådant konstruktivistisk synspunkt har – som det også er tilfældet for analysen af andre menneskelige fænomener – den analytiske konsekvens, at følelser nu skubbes ud i det sociale rum mellem mennesker, hvorved de transformeres til sociale handlinger, der er synlige ud fra de måder, mennesker omgås hinanden på. De eksisterer således ikke længere så meget inden i os, snarere imellem os.

We gain much by replacing the image of private "feelings" with public action; it's not that we *have* emotions, a thought or a memory so much as we *do* them.
(Gergen 1999: 132)

I forhold til analysen af sproglig interaktion kan man på den ene side argumentere for, at en sådan antagelse har den fordel, at følelser nu kan analyseres som værende en integreret del af selve interaktionen – og ikke "bare" som en underliggende og motiverende faktor for den. Man kan således anskue fremvisningen af følelser i interaktion som sociale handlinger, der er organiseret i forhold til den sekventielle kontekst, og som kan anvendes i forhold til forskellige interaktionelle strategier på lige fod med andre typer af sociale handlinger. På den anden side har en sådan entydig konstruktivistisk tilgang også en klar begrænsning, idet man som analytiker afskærer sig fra muligheden for at analysere sammenhængen mellem det mentale niveau og det sproglige udtryk, idet den stærke fokusering på det sprogligt diskursive niveau medfører, at menneskets indre mentale liv nedprioriteres i en grad, så det nærmer sig en benægtelse. Jeg vil med denne artikel gerne vise, at det ikke er nødvendigt at indtage en så radikalt konstruktivistisk synsvinkel, at man risikerer at udelukke al anden erfaring end den sprogliggjorte, samtidig med at man medtænker konteksten ved at holde fokus på, hvordan mennesker i autentiske samtalsituationer sammen skaber betydning.

Spørgsmålet er nu, hvordan disse meget forskellige – og på nogle områder modsatrettede – udlægninger af, hvad følelser er, og hvad de betyder, kan kobles analytisk til studier af sproglig interaktion, og dermed også til divergerende teorier om sprog.

FORHOLDET MELLEM FØLELSER OG SPROG – PARTERAPI SOM EKSEMPEL

I kraft af min interesse i at undersøge brugen af følelser i sproglig interaktion har jeg analyseret optagelser af parterapi, idet brugen af følelser er særlig udbredt inden for denne samtaleform. Man kan således ofte identificere bevæggrunden for, at et par vælger at gå i terapi som følelsesmæssig, idet den som regel kan relateres til måden, hvorpå parret behandler de følelser, der opstår imellem dem. Et af de vigtigste mål for parterapi som sådan er, at parrene lærer at håndtere de følelser – oftest af negativ art – der opstår mellem dem. Og den primære vej dertil er ved i første omgang at italesætte dem selv og derefter lade deres partner reformulere dem med henblik på at nå frem til en intersubjektiv forståelse af disse følelsers karakter og betydning. Store dele af parterapien fremstår således som en løbende *sproglig* forhandling om, hvordan man kan forstå de forskellige følelser, der kommer til udtryk, hvordan de hænger sammen med andre følelser, hvilken betydning man skal tillægge dem osv. Det er altså en overvejende diskursiv behandling af følelser, som ydermere i udgangspunktet er retrospektiv, idet dialogen som regel tager udgangspunkt i begivenheder eller oplevelser, der allerede har fundet sted. Det implicerer ydermere, at følelser er til stede i to interaktive positioner i terapien: som forudsat problem (hvis ikke der var følelsesmæssige problemer, ville man nok ikke bruge penge på terapien) og som italesættelse, hvilket også bevirker, at dialogen kan virke kunstig og med et, i forhold til hverdagssamtaler, uforholdsmæssigt stort fokus på følelser.

I forhold til at analysere sådanne data er det vigtigt at nævne, at der – som nævnt i indledningen – i kommunikationsforskningen er en udbredt skepsis over for at inddrage eksempelvis brugen af bestemte følelsesord, idet den oplagte indvending er, at man ikke nødvendigvis kan sætte lighedstegn mellem en bestemt *brug* af et givet følelsesudpegende ord og den pågældende følelsesstilstand:

The possible discrepancy between emotional experience and expression has presented challenges for communication scholars in linking communicative behaviour to a certain type of emotional experience. [...] A long standing debate concerning verbal and nonverbal communication has been whether verbal

communication can be trusted at all in terms of its 'truthfulness'. In almost any introductory textbook to nonverbal communication, students learn that words may lie, and nonverbal signals do not.⁷ (Sandlund 2004: 79 og 84)

Forholdet synes dog at være langt mere komplekst, idet vores biologiske dispositioner kan ligge til grund for og dermed påvirke måden, hvorpå vi ”gør” sociale handlinger – f.eks. har de fleste nok erfaret, hvordan aktiveringen af bestemte former for følelser kan påvirke et skænderi ved netop at forme både ordvalget, syntaksen og intonationen samt den sekventielle struktur på en bestemt måde. Samtidig kan sproglige sociale handlinger oplagt udmønte sig i en aktivering af kropslige emotionelle responser, hvilket eksempelvis kan studeres, når man italesætter fortidige følelsesmæssigt stærke oplevelser og derved tildeler dem en bestemt beskrivelsesmæssig værdi, hvilket kan resultere i en genaktivering af de selvsamme følelsestilstande – et ofte forekommende fænomen i mine data. Igen er pointen blot, at det kan udvide det analytiske råderum at betragte det mentale/biologiske og det sociale niveau som indlejret i hinanden frem for at operere med en teoretisk præmis om, at et fokus på det ene niveau udelukker en inddragelse af et fokus på det andet. Stadig står det dog tilbage at undersøge, hvordan denne niveauindlejring mere præcist tager sig ud. Som udgangspunkt kan det imidlertid give god mening at begynde analyserne af talesprogsdata med en *diskurspsykologisk* tilgang, der, som navnet antyder, netop fokuserer på det diskursive potentiale i *italesættelsen* af følelser. Dvs. hvordan den specifikke italesættelse eksempelvis kan bruges til at konstruere forskellige sociale relationer og identiteter på, idet italesættelsen af følelser typisk bruges som et bevidst ”retorisk redskab” i interaktionen:

The discursive psychology of emotion deals with how people talk about emotions, whether ‘avowing’ their own or ‘ascribing’ them to other people and how they use emotion categories when talking about other things. Emotion discourse is an integral feature of talk about events, mental states, mind and body, personal dispositions, and social relations. It is used to construct thoughts and actions as irrational, but, alternatively, emotions themselves may be treated as sensible and rationally based. (Edwards 1997: 170)

For at illustrere dette fænomen vil jeg lægge ud med at vise et kort indledende eksempel fra parterapien. Udgangspunktet for dette uddrag er, at kvinden af terapeuten bliver bedt om at beskrive, hvordan hun er blevet påvirket af at høre manden fortælle om sine følelser for første gang i lang tid. Hun skal forsøge at forklare, hvilken ny indsigt hun gennem terapien har fået i mandens følelsesliv. Af hensyn til deltagernes anonymitet optræder klienterne kun som henholdsvis K (kvinde) og M (mand) og terapeuten som T:

EKSEMPEL 1

1 T: og det der berører mig (NAVN) (0.2) [når] du bliver berørt af det

2 K: [ja]

3: jamen det øh det der:: det der berører mig det er den øh:: (0.2) det er den vrede som jeg så

4: godt kender hos dig (0.2) h h o(h)g bliver frustreret over og:: (1.0) og at jeg får en forståelse

5: for at der ligger <en fortvivelse og en afmagt> og: en (1.2) h.h. ked af det hed

6: bagve↑d [og en.]

7 T: [mhh]

8 K: =en følelse af ikke f:: at blive accepteret og respekteret.

Kvinden gør i sin tale brug af adskillige følelseskategorier, som hun forsøger at organisere og sætte i relation til hinanden. Hendes forklaring kan således umiddelbart fungere som et eksempel på, hvordan følelser manifesterer sig sprogligt i interaktion, idet kvinden i linje 3 direkte giver udtryk for, at hun er følelsesmæssigt påvirket ("jamen det øh det der:: det der berører mig"), hvor det gentagne "det" refererer til, at kvinden i sin foregående tur har givet udtryk for, at hun har "en stærk følelse", og hun kan "<mærke hvor svært det er for dig>" efter at have hørt manden beskrive sin vrede og frustration.⁸ Den resterende del af kvindens tur kan således analyseres som en udførlig redegørelse for, hvordan og hvorfor hun er blevet følelsesmæssigt påvirket. I forhold til en kognitivt baseret analytisk intention om at relatere brugen af følelsesord til mentale tilstande er dette eksempel imidlertid problematisk, idet kvinden netop *er blevet* følelsesmæssigt berørt og nu retrospektivt skal forsøge at forstå og forklare sin følelse. Følelsen er således allerede indtruffet uden brug af sproget, hvorefter sproget nu skal tages i brug for at kommunikere følelsen – deraf den i terapien ofte benyttede vending om "at sætte ord på sine følelser". Kvindens

følgende forklaring om, hvad det var i mandens tidligere beskrivelse, der har påvirket hende følelsesmæssigt, er således først og fremmest analyserbar ud fra en diskursiv vinkel.

At forsøge at behandle italesættelsen af følelser som et mentalt eller ligefrem biologisk fænomen i denne kontekst kan derimod vanskeligt godtgøres af denne kortfattede analyse, da det ikke virker plausibelt at anskue følelsesbeskrivelserne som udtryk for kvindens øjeblikkelige mentale tilstand. I stedet virker det plausibelt at forstå følelsesbeskrivelserne som diskursive virkemidler, kvinden anvender i en *sense making procedure* for at gøre sin følelse forståelig for sig selv og sine samtalepartnere.

NÅR FØLELSER MANIFESTERES GENNEM SPROG

Der er dog andre eksempler i mit materiale, hvor brugen af følelsesord i højere grad kan relateres til samtalepartnernes følelse i det talende øjeblik. Det gælder f.eks. det nedenstående med et andet par, der her er i terapi for første gang. Manden har netop fortalt om, hvordan han gennem et stykke tid har følt sig afvist af kvinden på forskellige måder, hvorefter terapeuten nu beder hende om at forsøge at sætte sig ind i hans følelsesmæssige situation og ”tjekke” med manden, om hun har gættet rigtigt:

EKSEMPEL 2

- 1 T: (0.5) mm så tjek med (NAVN) om: >hvordan det [er]<
2 K: [ja] (0.1) er det- (.) er det
3: ensomhed eller↑ (2.0)
4 M: ne::j.
5 K: =ne:j (0.5)
6 M: ne:j jeg føler mig ikke ensom
7 K: [nej] hvad er det så det er
8 T: [uh]
9 M: vred
10 K: [=vred]
11 T: [uh uh]
12 M: ja.
13 K: [okay]
14 T: [mm] (1.0)

15 K: .h ja: men det kan jeg nu egentlig også godt forstå: (2.0)
 16 T: hvad er det du godt kan forstå
 17 K: hh. jamen jeg kan godt forstå at du bliver vred <når du ikke (.) få:r> (.) det du har behov
 18: for fra mig (0.2)
 19 T: hmm
 20 K: =og at at du ikke føler jeg respekterer dig
 21 T: hmm
 22 K: °det kan je-° >det kan jeg godt forstå du bliver vred [over]<
 23 T: [mm] (2.0) °°okay°° (4.0) okay
 24: KVINDENS NAVN (2.0)
 25 T: [jeg ku-]
 26 M: [jeg kunne] også mærke at jeg (.) >jeg bliver vred< (.) altså
 27 K: =heh heh heh jeg kom til det h.
 28 T: ja: (0.4) sig noget om den vrede (.) hvis du har lyst til det (fortsættes)

Overordnet set er forskellen mellem mandens og kvindens sproglige handlinger i denne sekvens først og fremmest den, at manden enkelt og uden nogen forklaring giver udtryk for en følelse, mens kvinden producerer en forklaring på og derved også en forståelse for hans følelse. I modsætning til det foregående eksempel virker det i denne sekvens mere plausibelt at se mandens brug af følelsesord som et udtryk for en følelse, der opstår i taleøjeblikket og derved manifesteres gennem den sproglige handling.

Manden har således først i linje 4 og siden i linje 6 afvist følelsen af ensomhed, som kvinden ellers har forsøgt at gøre relevant, hvorefter hun specifikt i linje 8 spørger om, hvorvidt der i stedet er en anden relevant følelse ("hvad er det så det er"). Mandens svar falder omgående, dog ikke i form af en længere syntaktisk konstruktion som en sætning, men i stedet i form af et enkelt enstavelsesord ("vred") udtalt emfatisk. Dette kortfattede udtryk kan ses som et *verbalt cue*, hvilket skal forstås i forhold til, at der i litteraturen, der beskæftiger sig med kommunikationen af følelser både nonverbalt og verbalt, skelnes mellem *cues* og *channels*:

Cues to emotion refer to the specific observable behaviors (verbal or nonverbal) that communicate people's emotions to others. Smiles, yells, pounding fists, harsh words, tears, and wide eyes are examples of cues. Channels refer to the

sensory modes through which cues are communicated, such as the visual or auditory channels. (Planalp 1999: 44)

Mandens verbale cue i form af brugen af et enkelt ord stemmer udmærket overens med måden, hvorpå følelser kommunikeres i en så direkte form, at de – ifølge forskningen i interpersonel kommunikation – kvalificerer sig til ontologisk at kunne anskues som en beskrivelse af den talendes tilstand:

Research on verbal cues has shown that outright descriptions of how a person is feeling, such as “I’m very angry right now” are rare (Planalp, 1999: 48) (except perhaps in intimate relationship talk). However, indirect verbal cues are common, and people can often learn how someone is feeling through phrases like *I just want to kill him!* Other verbal indicators, as described by Bowers et al. (1985) are language intensity, verbal immediacy, and restricted vocabulary. (Sandlund 2004: 84)

I dette tilfælde producerer manden faktisk en direkte følelsesbeskrivelse ved at bruge ordet ”vred” i linje 5. Samtidig er denne beskrivelse karakteriseret ved *restricted vocabulary*, idet den kun består af et enkelt ord (“vred”), ligesom den anden følelsesbeskrivelse i linje 26 (“>jeg bliver vred≤ (.) altså”) gennem hurtig udtale og brugen af forstærkeren ”altså” er kendetegnet ved både *language intensity* samt *verbal immediacy*. Spørgsmålet er dog stadig, hvordan vi skal forstå denne brug af følelsesord.

Den gængse måde at opfatte forholdet mellem talesprog og mentale tilstande på inden for den kognitive sprogforskning er groft sagt at anskue ordene som en *repræsentation* af en mental tilstand,⁹ i dette tilfælde en følelse. En sådan tilgang kan imidlertid ikke bidrage væsentligt til en forståelse af, hvordan følelserne bliver *brugt* i interaktionen. Det virker således unødigt omstændigt først at konstatere, at manden *har* en følelse af vrede, hvorefter han giver udtryk for denne ved at svare på kvindens spørgsmål ved i linje 9 at sige ”vred”. I stedet bliver mandens vrede netop manifesteret og derved konstitueret gennem brugen af denne vending og den tilsvarende (“>jeg bliver vred≤ (.) altså”) i linje 26. Eller sagt på en anden måde så ligger følelsen af

vrede i selve det sproglige udtryk – og sandsynligvis også i mandens kropslige udtryk og fremtoning i taleøjeblikket – det er ikke bare en rent ydre betegnelse, der efterfølgende bliver påhæftet en indre følelse. Selvfølgelig kommunikeres vreden i dette tilfælde gennem brugen af ordet ”vred”, men dette udtryk ser også ud til at klargøre definitionen af den relevante følelse for manden selv, idet der både i linje 4 og 6 var mulighed for at gøre forskellige følelser relevante. Alligevel venter manden med at definere følelsen til linje 9, sandsynligvis fordi følelsens karakter bliver klarere for ham i det øjeblik, hvor den får en sproglig form. Manden bruger således følelsesbeskrivelsen til både at erkende og kommunikere, hvilket i dette tilfælde vanskeligt kan skilles ad.

Kvinden orienterer sig også mod denne følelsesbeskrivelse som relevant ved at behandle den diskursivt. Først ekspliciterer hun i linje 15 sit standpunkt om, at hun godt kan forstå mandens følelse (”h ja: men det kan jeg nu egentlig også godt forstå: (2.0)”), hvilket i sig selv er relevant i denne sammenhæng, idet vrede som oftest har en rettetthed (modsat f.eks. angst), og i denne sammenhæng er det oplagt, at mandens vrede er rettet mod kvinden selv, idet det er hende, der har forårsaget den ved at afvise ham. Derfor er hendes accept af denne følelse i sig selv et udtryk for forståelse. Dernæst producerer kvinden en forklaring på vredens opståen (”jeg kan godt forstå at du bliver vred <når du ikke (.) få:r> (.) det du har behov for fra mig (0.2)”), der forklarer følelsen som noget naturligt og acceptabelt, man kan forstå og forholde sig til – den opstår ganske enkelt, fordi der er et behov, der ikke bliver opfyldt. Denne form for kausal forklaring fortsætter kvinden i sin næste tur i linje 20-22 (”=og at at du ikke føler jeg respekte↑rer dig °det kan je-° >det kan jeg godt forstå du bliver vred [over]<”), hvor hun sætter følelsen af vrede i kausal forbindelse med en anden form for følelse, nemlig respekt eller rettere mangel på samme. Igen er rationalet, at den negative følelse af vrede forårsages af fraværet af positive følelser, hvorfor den fremstår mere håndgribelig og forståelig – i modsætning til eksempelvis udtrykket ”en blind vrede”, der rammer i flæng uden nogen håndgribelig årsag. Igennem dette retoriske design af følelsesmæssig karakter leverer kvinden således en forklaring på vreden, som manden ikke selv kunne producere, hvorved hun også demonstrerer en forståelse og en indlevelse i mandens

situation.¹⁰ Mandens enkle følelsesmæssige *udtryk* bliver på denne måde transformeret til en følelsesmæssig *forklaring*.

IKKE-SPROGLIG FREMVISNING AF FØLELSER

Et sidste aspekt af følelsernes placering og funktion i sproglig interaktion, jeg her vil analysere, er måden, hvorpå samtaledeltagerne viser deres følelser ved hjælp af *ikke-sproglige* virkemidler,¹¹ der i denne sammenhæng inkluderer ændring af stemmekvalitet (hvisken, bævende stemme), gråd (snøft, hulk) og latter (kraftig ind- og udånding). Denne dimension af den interaktionelle brug af følelser adskiller sig selvsagt på væsentlige punkter fra den ovenstående beskrivelse af den rent verbale brug af følelser. Først og fremmest ved at fremvisningen af følelser selvsagt er ikke-sproglig i den leksikalske betydning af dette begreb, men til gengæld i langt højere grad er knyttet til ændringer i kropstilstanden, og dermed kan siges at være mere kropsligt forankret.

En umiddelbar praktisk udfordring forbundet med at arbejde med fænomenet gråd i interaktion er, at der indtil for ganske nyligt ikke var lavet systematiske undersøgelser af grådens fremtræden ud fra en interaktionel vinkel, hvorfor der heller ikke forelå nogen selvstændig transskriptionspraksis, der kunne repræsentere fænomenet. Denne mangel er imidlertid især blevet forsøgt udbedret af diskurspsykologerne Alexa Hepburn og Jonathan Potter (Hepburn 2004; Hepburn & Potter 2007), hvorfor der nu foreligger transskriptionssymboler specielt relateret til både gråd, ændring i stemmekvaliteten og latter, der kortfattet tager sig sådan ud:

Symbol	Betydning
°°hviskende°°	ekstra svag volumen
.shih	vådt snøft – lyden suppleres af indånding og måske inhalering af vand
.skuh	fnysesnøft – lyden suppleres af udånding
{ytring}	vaklende/bævende stemme
huhh	hulke – lyden domineres fortrinsvis af udånding
.huhh	hulke – lyden domineres fortrinsvis af indånding
hhuyuhh	hulke – præget af lydligge vokaler
.h	hørlig indånding
h	hørlig udånding
heh hah hih	lyd efterligning af latter
(Hepburn 2004: 261 – i oversat og lettere omskrevet form)	

Nedenstående sekvens er et eksempel på, hvordan gråd og latter bruges interaktionelt i mine data. Den tager sin begyndelse midt i en længere tur fra mandens side, hvor han beskriver sin oplevelse af kvindens, ifølge ham, til tider meget depressive humør, som han gerne vil forsøge at afhjælpe:

EKSEMPEL 3

- 1 M: det er ligesom at du er inde i et MARE†ridt a eh:: (0.2) på en eller anden måde og ikke
2: er i stand til og komme ud af det eh: >hva ka man ligesom< (0.5) og så s se det på
3: den måde så tænker jeg (.) at så må jeg hjælpe dig ud af det mareridt ik
4 K: =°°[.skuh]°°
5 T: °°[mm]°°
6 K: °°.shih (1.0) det er lige meget [.shih]°°
7 T: [jeg løb] li::ge hjem til mig selv
8 K: {blive lidt til mig selv}
9 T: (0.2) ja .h tag et par dybe indåndinger
10 K: .SHIH H
11 T: =tag et dy::b indånding åbn øjnene
12 K: =.shih H::
13 T: .h H::
14 T: (0.1) °meget fint en gang til° (0.2) °°prøv at trække vejret°°
15 K: (0.5) .h::
16 T: °:kay°
17 K: h h

18 T: °°så når du parat så se på hans øjne [tilbage°°]
 19 M: [°.shih°]
 20 K: S:: tilBA(H↑)GE [HAH]
 21 M: [heh h] [heh heh]
 22 T: >[gør du] det< (0.2) >er du tilbage< (0.2) >ka du komme
 23: tilbage< eller-
 24 K: =jeg ska lige ha en tår vand
 25 M: =HAH
 26 K: [=heh heh hah hah heh heh hah]
 27 M: [ska lige ha en tår vand] åha

Efter mandens indledende beskrivelse fra linje 1-3 begynder kvinden at græde med først et meget lavt vådt snøft i linje 4, der fortsættes og bliver lidt højere i linje 6 for at blive fremført med ekstra høj volumen i linje 10 og ”normal” volumen igen i linje 12. Som også Hepburn og Potter har bemærket som et gennemgående fænomen (Hepburn 2004; Hepburn & Potter 2007), ser fremkomsten af gråd ud til at stoppe eller forsinke interaktionens forløb, idet den af såvel taleren selv som de andre samtaledeeltagere bliver behandlet som en handling, der skal repareres. Således forsøger kvinden først at lægge afstand til gråden i linje 6 (°°°shih (1.0) det er lige meget [.shih]°°°), hvilket dog modsiges af, at hendes tur er indrammet af to hørlige snøft, hvorefter hun i linje 8 med grådkvalt og bævende stemme beder om en form for pause, inden hun kan fortsætte (”{blive lidt til mig selv}”). Det er dog ikke kun kvinden, der selv beder om tid; den bliver også tilbudt af terapeuten i form af opfordringer om at trække vejret i linje 9, 11 og 15. Disse opfordringer involverer således også en klar orientering mod kvindens snøft som noget, der besværliggør en fortsættelse af interaktionen og dermed truer den lokale sociale orden i terapien, hvorfor de skal behandles eller overvindes. Dette kan også ses som et institutionelt træk, idet man kunne forestille sig, at deltagerne i en mere hverdagspræget interaktion måske snarere ville foretage andre handlinger som at spørge, hvorfor der grædes, eller begynde at trøste.

Kvinden og manden derimod vælger en anden interaktionel strategi, idet de frem for at orientere sig mod følelsesfremvisningen som noget potentielt problematisk i stedet noget overraskende fremkommer med en anden fremvisning af følelser igennem en overlappende latter

i linje 20 og 21 og senere i linje 25 og 26. De ser således ud til at spejle hinandens følelsesfremvisninger. Dette fænomen – at første talers latter ofte følges af en tilsvarende latter fra anden taler – er en handling, der er forholdsvis velbeskrevet i den konversationsanalytiske litteratur, hvor latter er blevet studeret som en aktivitet, hvis funktion først og fremmest er inkluderende:

Initially we can suppose that an utterance can have a range of possible responses, and for some utterances laughter may be among them. We can observe that some utterances which we might intuitively understand to be candidates for subsequent laughter get laughter, and get it in a particular way: *speaker himself indicates that laughter is appropriate, by himself laughing, and recipient thereupon laughs.* (Jefferson 1979: 80)

Latter er i denne optik at betragte som en aktivitet, hvorigennem en deltager i den sociale interaktion kan invitere andre til også at deltage – ved netop at le med. Selve det at le indikerer således, at det er acceptabelt – og i mange tilfælde ligefrem forventeligt – for andre også at le. Derved kan latter studeres som en social aktivitet, som noget, man gør sammen med andre på en måde, der er koordineret i forhold til den sekventielle struktur, som i øvrigt præger interaktionen. Denne måde at studere latter på er således også et alternativ til kun at se latter som et rent spontant fænomen, der udelukkende styres af en indre motivation – f.eks. i form af en følelse af glæde eller morskab. I stedet kan latter ansues som et socialt redskab, der ikke ”bare” opstår på tilfældige tidspunkter i interaktionen, men er koordineret i forhold til de øvrige handlinger.

I samme interaktionelle perspektiv kan kvindens latter ses som en form for *troubles-resistance*:

It appears that in troubles-talk, a laughing troubles-teller is doing a recognizable sort of job. He is exhibiting that, although there is this trouble, it is not getting the better of him; he is managing; he is in good spirits and in a position to take the trouble lightly. He is exhibiting what we might call “troubles-resistance”. (Jefferson 1984: 351)

Jeffersons undersøgelse beskæftiger sig ikke med fremkomsten af gråd, men med ”problemsnak”, altså ytringer, der behandler emner, som er problematiske og følsomme for taleren selv. Men det er muligt at relatere denne observerede tendens til at vise modstandsdygtighed over for problemer i interaktionen til dette eksempel, idet gråd jo netop er en (ikke-sproglig) måde at markere et problematisk emne på, som der efterfølgende kan lægges afstand til gennem latter. Kvinden behandler på denne måde selv gråden med latter. Latteren viser altså nu groft sagt, at gråden er slut, hvorved de to former for følelsesfremvisninger kommer til at stå i en nærmest dialektisk relation til hinanden, hvor latteren kan bruges til at vise en modsat følelse end gråden, hvorved der kan oprettes en slags balance ved at benytte sig af begge former for følelshandlinger umiddelbart efter hinanden.

Det interessante i denne sammenhæng er terapeutens reaktion, idet hun i linje 9 netop vælger at orientere sig mod kvindens følelsesmanifestation som et kropsligt fænomen, der derfor også skal behandles kropsligt ved en anden fysisk reaktion (”(0.2) ja .h tag et par dybe indånding”). En opfordring, kvinden tilsyneladende følger ved at fremkomme med et højt vådt snøft suppleret af indånding og efterfulgt af udånding i linje 10 (”.SHIH H”). Et ”turpar”, der gentages i linje 11 og 12, hvorefter terapeuten gentager sin opfordring i linje 11, denne gang udvidet med endnu en fysisk reaktion (”.tag en dy::b indånding og åbn øjnene”), efterfulgt af endnu et vådt inhalerende snøft og en udånding fra kvinden i linje 12 (”.=shih H::”). Kvinden har således fulgt terapeutens specifikke opfordringer to gange, men ikke desto mindre stopper terapeuten ikke ved disse opfordringer, idet hun umiddelbart efter i linje 13 selv ånder ind og puster meget hørligt ud (”.h H::”). Terapeuten ”nøjes” således ikke med at fortælle (*telling*) kvinden, hvad hun skal gøre, men demonstrerer (*showing*) også selv den foreslåede handling ved at spejle kvindens kropslige udtryk, hvilket strengt taget ikke var ”nødvendigt”, da hendes opfordringer som sagt var blevet fulgt på dette tidspunkt. Med konversationsanalysen kan man sige, at det er en måde kropsligt at vise *alignment* på (Goodwin 2007: 366), hvilket er et ofte forekommende fænomen.

En måde at supplere den socialt betonedes analyse af *alignment* på er ved at anskue handlingen kognitivt som et eksempel på *emotional contagion*

(Hatfield, Cacioppo & Rapson 1993). Dette begreb præciserer tre trin – *mimicry* (efterligning), *feedback* og *contagion* (smitte) – der tilsammen kan danne et grundlag for at forstå, hvordan vi på et kropsligt og delvist ubevidst niveau ”smittes af” hinandens følelser.¹² Ifølge denne tilgang aflæser og forstår vi hinandens følelsesudtryk – f.eks. en trækning i ansigtet, et smil eller et snøft – ved at imitere disse udtryk, hvilket er en proces, der foregår lynhurtigt og mere eller mindre automatisk:

Mimicry

Proposition 1: In conversation, people automatically and continuously mimic and synchronize their movements with the facial expressions, voices, postures, movements, and instrumental behaviors of others. (Hatfield, Cacioppo & Rapson 1993: 96)

Feedback

Proposition 2: Subjective emotional experiences are affected, moment-to-moment by the activation and/or feedback from facial, vocal, postural, and movement mimicry. (Ibid: 97)

Contagion

Proposition 3: Consequently, people tend from moment-to-moment, to “catch” others’ emotions. (Ibid: 99)

Kvinden har lige grædt for øjnene af både terapeuten og manden, hvilket man ifølge denne tilgang godt kan forudsætte har påvirket dem begge, hvorefter hun nu trækker vejret dybt og ånder ud. En kropslig handling hvorigennem hun på et fysisk niveau kan stoppe græden, hvilket kan generere en følelse af lettelse (*emotional relief*) i hende selv. Lettelse er således netop en følelse, der kan produceres ved, at man puster ud. Denne sammenkobling mellem *ens egne* kropslige handlinger og deraf følgende generering af følelser er også indeholdt i teorien om *emotional contagion*. I dette tilfælde virker det således sandsynligt, at kvinden producerer følelsen af lettelse ved kropsligt at puste ud. Og derved opstår der tilsyneladende en vekselvirkning mellem terapeuten, der i første omgang opfordrede kvinden til at puste ud, og kvinden, der efterfølgende foretog den foreslåede handling og derved genererede en følelse af lettelse hos sig selv, hvorefter terapeuten ”smittes af” denne følelse ved også selv at trække vejret ind og ånde hørligt ud, hvorved

hun muligvis selv kommer til at dele følelsen af lettelse med kvinden.

I forlængelse af disse observationer kan man også re-analysere forholdet mellem gråden og latteren i sekvensen. Med en mere kropslig tilgang til følelsernes fremtræden er det muligt at kæde den kropslige ”behandling” af gråden – ved hjælp af ind- og udåndinger – sammen med den efterfølgende latter, idet den følelse af lettelse, som netop kan være genereret af ind- og udåndingerne, muligvis fører til den pludselige latter fra kvindens side, selvom vi selvfølgelig ikke kan vide dette med sikkerhed. Ydermere kan mandens overlappende latter i linje 21 (”[heh h] [heh heh]”) tolkes som endnu et eksempel på *emotional contagion*, hvor kvindens tydelige skifte i følelsestilstand hurtigt opfanges og imiteres af manden. Herigennem kan han vise, at han er på følelsesmæssig bølgelængde med kvinden, hvilket han en passant også var i forhold til hendes gråd, idet han selv fremkom med et stille, men dog hørligt snøft i linje 19 (”[°.shih°]”). Imitationen af latter gentages igen i linje 25 og 26, hvor det denne gang er kvindens længevarende latter (”[=heh heh hah hah heh heh hah]”), der spejler mandens kortvarige latterlignende lyd (”=HAH”). Denne form for imitation produceres også på et sprogligt niveau, idet kvindens tur i linje 24 (”=jeg ska lige ha en tår vand”) gentages af manden i linje 27 (”[ska lige ha en tår vand] åha”), der også virker som en næsten automatisk respons, hvorigennem manden imiterer kvindens stemme og formulering og på den måde spejler hendes ”behov” for at få et glas vand.

Den ovenstående analyse kan forhåbentlig pege på, at følelses-fremvisninger ud over at være sekventielt struktureret også er kropslige responser, der delvist ubevidst og automatisk spejler hinanden, hvorfor en analyse, der medtænker det kropslige niveau, netop kan supplere og udvide den sekventielle analyse. I forlængelse heraf kan man med en sådan vinkel – forudsat at den er understøttet af langt flere empiriske undersøgelser – sandsynliggøre, at en årsag til, at vi opfatter og behandler latter som en inviterende handling, kan hænge sammen med vores disposition for *emotional contagion* – heraf udtryk som ”en smittende latter”. At latter og smil netop kan ”smitte” i social interaktion, er formodentlig en erfaring, de fleste mennesker har gjort sig, hvilket måske i mindre grad gælder for gråd (selvom det dog bestemt

også kan forekomme – især blandt babyer), der heller ikke på samme måde behandles som en inviterende handling i social interaktion. I stedet bliver gråd som sagt ofte behandlet som et fænomen, der skal reparerer, hvilket man dog med teorien om *emotional contagion* også kan kæde sammen med, at gråd kan påvirke de andre deltagere i interaktionen i negativ retning i så stærk en grad, at de reagerer for at stoppe eller ændre gråden på forskellig vis, afhængig af konteksten.

AFRUNDING: FØLELSER SOM ET MENTALT SÅVEL SOM SOCIALT FÆNOMEN

I det ovenstående analyseudpluk har jeg forsøgt at illustrere, hvordan følelser på forskellig vis manifesterer sig i sproglig interaktion. Analyserne har været rettet mod at undersøge følelser som en aktiv og perciperbar del af interaktionen, som samtaledelegerne selv orienterer sig mod. Følelser er således ikke – som i en mere traditionel kognitiv tilgang – blevet anskuet som en mental størrelse, der først og fremmest *underlejrer* interaktionen, men som ikke er direkte synlig i selve interaktionen pga. dens status som et mere eller mindre skjult bevidsthedsfænomen. Derimod er følelser i disse analyser blevet anskuet og behandlet som et ”synligt” og ekspresst bevidsthedsfænomen, som nok udspringer fra individuelle bevidstheder, men som manifesteres, i og med at de bliver udtrykt i interaktionen og derved også er en del af denne på lige fod med andre sociale handlinger. Analyserne kan således opsummeres i følgende punkter:

- Følelsesbeskrivende ord kan i visse – men ikke alle – tilfælde ses som *cues*, der kommunikerer en følelsestilstand. Disse cues er ikke bare en kommunikationskanal, i stedet kan man se dem som handlinger, der manifesterer selve følelsen, hvorved man netop kan anskue dem som eksempler på følelser i brug i sproglig interaktion.
- Det ovenstående punkt implicerer, at konstitutionen og udtrykket af følelsen i visse tilfælde kan være tæt forbundne, idet følelser i disse tilfælde manifesteres gennem de sproglige handlinger. Følelser kan på denne måde studeres fænomenologisk som udtryk eller handlinger og ikke bare som underliggende mentale processer.
- I forhold til et mere diskursivt perspektiv kan man bemærke, at

spontane sproglige følelsesudtryk kan behandles diskursivt, f.eks. når den følgende taler producerer en forklaring og forståelse af denne følelse.

- Endelig kan man observere, at ikke-sproglige følelsesfremvisninger både kan analyseres som sekventielt struktureret og som kropslige responser, der ubevidst spejler hinanden. Pragmatisk kan dette være en måde at vise empati på, hvilket kan medvirke til at etablere en form for kropslig intersubjektivitet.¹³

Især de to første punkter rejser dog på ny spørgsmålet om, hvordan man skal anskue forholdet mellem sprog, tanke og følelse. Ifølge både diskurspsykologien og konversationsanalysen er det yderst problematisk overhovedet at forsøge at aflæse samtaledelegeres mentale tilstande ud fra deres sproglige handlinger:

CA is a *non-cognitive* approach to talk-in-interaction, in that it avoids attempting to explain talk in terms of the mental states that precede it, generate it, or result from it. It may even be an *anti-cognitive* enterprise, in that it not only sets aside such cognitive questions, as tasks for others (such as psychologists and philosophers) to consider, but offers an alternative way of dealing with talk that renders those questions fundamentally problematic. (Edwards 1997: 85-86)

I denne henseende er det dog vigtigt at huske på, at for deltagere i social sproglig interaktion opleves verden ikke som inddelt i separate domæner, hvor man skelner mellem sociale, emotionelle og kognitive fænomener. I stedet *gør* man den sproglige sociale handling ved eksempelvis at *bruge* sine følelser på en bestemt måde med et bestemt formål, der oftest er kontekstbestemt. Det betyder selvfølgelig ikke, at der altid eksisterer en lige linje mellem tale, tanke og følelse, idet sprog i en interaktionel sammenhæng først og fremmest kan anskues som et middel til social handling, og den handling er koordineret i forhold til den sekventielle kontekst og de gængse normer for samtalepraksis. Men på den anden side er det også problematisk på forhånd at antage, at der *ingen* sammenhæng kan påvises mellem det, vi siger, og det, vi føler eller tænker. I forlængelse heraf kan man også argumentere for, at en udelukkende sekventiel og diskursiv orienteret behandling af

eksempelvis latter og gråd vanskeliggør en position, der kan behandle disse fænomeners relation til den mentale tilstand hos interaktanterne, og derved ontologisk set gør det svært at sige om latter og gråd overhovedet kan kobles til bestemte følelser. Min kritik er måske sat på spidsen, idet diskurspsykologien eller konversationsanalysen ikke noget sted direkte benægter, at gråd eller latter kan relateres til bestemte følelsestilstande, men stadig mangler de efter min mening at forklare, hvordan følelser som en mental kategori kan sammentænkes med det sociale handlingsniveau.

En sådan sammentænkning fordrer i stedet, at man nøgternt betragter traditionelt set modsatrettede teoretiske skoler – som den kognitivistiske og konstruktivistiske – uden nødvendigvis at føle sig forpligtet til ”at vælge side”. Som både sociale og biologiske væsener er vi således udstyret med bevidste oplevelser af tanker, følelser og kropslige fornemmelser, som er en uadskillelig del af den måde, hvorpå vi agerer i social sproglig interaktion. Denne samlede oplevelse er selvfølgelig meget vanskelig at dække adækvat i en interaktionel analyse, men ikke desto mindre er det vigtigt at forsøge at inkludere så mange relevante fænomener som muligt i stedet for på forhånd at ekskludere dem. Følelser og tanker er en stor del af det menneskelige erfaringsrum, som vi imidlertid ikke altid har adgang til ”udefra”, men når de bliver brugt i interaktionen, manifesterer de sig ofte gennem sociale sproglige handlinger.

Thomas Wiben Jensen
Institut for Sprog og Kommunikation
Syddansk Universitet
twj@language.sdu.dk

NOTER

- 1 Med et verbalt fænomen mener jeg udtryksformer, der er stemmebårne, om end de ikke nødvendigvis alle er verbale *præg* i gængs forstand. Mere herom senere i artiklen.
- 2 Jeg vil i et sprogvidenskabeligt tidsskrift som *NyS* tillade mig at forudsætte, at disse teorier på et generelt niveau er læserne bekendt, hvorfor der af pladshensyn ikke vil være en decideret introduktion til disse retninger.
- 3 ”PET” er en forkortelse for ”Positron Emission Tomography”, mens ”fMRI” står for ”functional Magnetic Resonance Imaging”. Groft sagt adskiller de sig fra hinanden ved, at PET måler stigninger i blodgennemstrømningen, som er forbundet med en aktivitetsstigning i hjernevævet, mens fMRI måler hvor i hjernen, der opstår en ændring i forholdet mellem blodgennemstrømning og forbrug af ilt (Paulson, Balslev & Gerlach 2007: 37-40).
- 4 En taksonomi, der allerede blev grundlagt af Charles Darwin ud fra hans berømte sammenlignende studier af følelsernes udtryk hos dyr og menneske. En forskning, der senere er blevet videreført af psykologen Paul Ekman, og som netop indikerer, at følelsernes udtryk i forbindelse med de grundlæggende følelser er universelt funderet (Ekman 1982).
- 5 Neocortex er det yderste og evolutionært set yngste område af den del af hjernen, der på dansk går under betegnelsen hjernelappen.
- 6 De tre mest indflydelsesrige historiske værker om følelser har formodentlig været David Humes *A Treatise of Human Nature* (1739), der tildelte følelserne – eller passionerne, som Hume betegnede dem – en central rolle i menneskets erkendelse, Charles Darwins *The Expression of Emotions in Man and Animals* (1872), der for første gang analyserede følelserne som et biologisk nedarvet fænomen, vi i vid udstrækning deler med andre dyrearter, og endelig William James’ lille, men meget indflydelsesrige artikel ”What is an emotion?” (1884), der introducerede James-Lange-teorien.
- 7 Hvilket i øvrigt også er grunden til, at den berømte og berygtede løgnedetektor netop måler fysiologiske ”cues” simultant med verbale svar på spørgsmål, idet præmissen er, at disse kropslige manifestationer kan ”afsløre” talen som enten sand eller falsk.
- 8 Den omtalte tur ser således ud:
K: ”at det bliver en stærk følelse for mig (0.2) og og mærke (0.4) det du siger (.) altså jeg s- jeg synes meget jeg kan <mærke hvor svært det er for dig>”.

- 9 Se eksempelvis Chafe 1994, Croft & Cruse 2004 eller Givón 2005 for en sådan tilgang.
- 10 Selvom en anden vinkel også er mulig, nemlig at kvinden faktisk medgiver i linje 20, at hun ikke respekterer ham, og at det derfor er forståeligt, at han bliver vred. Imod denne udlægning taler dog det faktum, at kvinden bruger udtrykket ”du føler”, hvilket peger på, at den handling, hun foretager, er en anerkendelse af hans følelsesmæssige oplevelse og ikke en anerkendelse af, at det faktisk forholder sig sådan.
- 11 Jeg har valgt termen ”ikke-sproglig” frem for ”nonverbal”, da udtrykkene stadig er stemmebårne – eksempelvis en bævende stemme eller højlødt gråd – men de er selvsagt ikke en del af et sprogligt tegn- og udtrykssystem.
- 12 *Emotional contagion* er også blevet undersøgt af evolutionspsykologer som et fænomen, der har tjent en vigtig funktion i vores evolution: ”Given that emotions function to help humans adapt to social situations it makes sense that one person’s emotion would affect another’s. Just as herd animals would benefit from rapidly passing messages about risk and reward, emotional contagion seems to be adaptive for humans to function in groups. This system can enable a rapid communication of opportunity and risk, mediate a group interaction, and help humans attend to social rules and norms such as maintaining harmonious interaction with a powerful ally (Bayne & Freedman 2007: 5).
- 13 I forhold til det sidste punkt er det vigtigt at pointere, at audiovisuelle optagelser selvfølgelig ville være at foretrække frem for rene lydoptagelser. Lydoptagelser sætter selvfølgelig også åbenlyse begrænsninger på analyserne af de ikke-sproglige følelsesfremvisninger, idet det kun er muligt at indfange lydlige følelsesudtryk, men ikke de mange visuelle udtryk indeholdt i gestik, ansigtsmimik og blikretning, der udgør en stor og væsentlig del af manifestationen af følelser i social interaktion, hvorfor inddragelsen af audiovisuelle optagelser derfor vil være en uomgængelig fordring for et eventuelt videre arbejde med relaterede emner.

LITTERATUR

- Bayne, M. & J. Freedman (2007) "White Paper: Emotional Contagion".
<http://www.6seconds.org/pdf/WP-Emotional-Contagion.pdf>
- Chafe, W. (1994) *Discourse, Consciousness, and Time. The Flow and Displacement of Conscious Experience in Speaking and Writing*. Chicago: University of Chicago Press.
- Cornelius, R.R. (1996) *The Science of Emotions. Research and Traditions in the Psychology of Emotions*. Upper Saddle River, NJ: Prentice Hall.
- Coulter, J. (1986) "Affect and social context: Emotion definition as a social task". R. Harré (red.): *The Social Construction of Emotions*. Oxford: Blackwell. 120-134.
- Croft, W. & D.A. Cruse (2004) *Cognitive Linguistics*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Damasio, A. (2001) *Descartes fejltagelse*. Oversat af Bjørn Nake. København: Hans Reitzels Forlag.
- Darwin, C. (1872/1999) *The Expression of Emotions in Man and Animals*. London: Fontana Press. Harper Collins Publishers.
- Edwards, D. (1997) *Discourse and Cognition*. London: SAGE.
- Edwards, D. (1999) "Emotion Discourse". *Culture & Psychology* 5(3). 271-291.
- Ekman, P. (1982) *Emotion in the Human Face*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Gade, A. (1997) *Hjerneprocesser. Kognition og neurovidenskab*. København: Frydenlund.
- Gergen, K. (1999) *An Invitation to Social Construction*. London: SAGE.
- Givón, T. (2005) *Context as Other Minds. The Pragmatics of Sociality, Cognition, and Communication*. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company.
- Hatfield, E., J.T. Cacioppo & R.L. Rapson (1993) "Emotional contagion". *Current Directions in Psychological Sciences* 2. 96-99.
- Hepburn, A. (2004) "Crying: Notes on Description, Transcription, and Interaction". *Research on Language and Social Interaction* 37(3). 251-290.
- Hepburn, A. & J. Potter (2007) "Crying Receipts: Time, Empathy, and Institutional Practice". *Research on Language and Social Interaction* 40(1). 89-116.
- Hume, D. (1739/1969) *A Treatise of Human Nature*. London: Penguin Books.
- James, W. (1884) "What is an Emotion?". *Mind* 9. 188-205.
- Jefferson, G. (1979) "A technique for Inviting Laughter and its Subsequent Acceptance Declination". G. Spathas (red.): *Everyday language: Studies in ethnomethodology*. New York, NY: Irvington Publishers. 79-96.
- Jefferson, G. (1984) "On the organization of laughter in talk about troubles". J.M. Atkinson & J.C. Heritage (red.): *Structures of social action: Studies in conversation analysis*. Cambridge: Cambridge University Press. 346-369.

- Kövecses, Z. (1990) *Emotion Concepts*. New York: Springer-Verlag.
- Lakoff, G. (1987) *Women, Fire, and Dangerous Things. What Categories Reveal about the Mind*. Chicago: The University of Chicago Press.
- te Molder, H. & J. Potter (2005) "Talking Cognition: mapping and making the Terrain". H. te Molder & J. Potter (red.): *Conversation and Cognition*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Paulson, O.B., D. Balslev & C. Gerlach "Hvad er PET' og fMRI?". T. Wiben Jensen & M. Skov (red.): *Følelser og kognition*. København: Museum Tusculanums Forlag. 37-55.
- Planalp, S. (1999) *Communicating Emotion. Social, Moral, and Cultural Processes*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Sandlund, E. (2004) *Feeling by Doing: The Social Organization of Everyday Emotions in Academic Talk-in-Interaction*. Doctoral dissertation. Karlstad University: Department of English.
- Wiben Jensen, T. (2007) "Fra theory of mind til empati". T. Wiben Jensen & M. Skov (red.): *Følelser og kognition*. København: Museum Tusculanums Forlag. 197-220.
- Wiben Jensen, T. (2008) *Kognition i interaktion. Den interaktionelle brug af hukommelse og følelser i parterapisamtaler*. Upubliceret ph.d.-afhandling. Institut for Nordiske Studier og Sprogvidenskab. Københavns Universitet.